

УДК 330:378(4)

JEL classification: O15

Олеся КАНАШ

кафедра економіки та організації
виробництва,
Національний університет
кораблебудування імені адмірала Макарова,
Україна

E-mail: olesia.mandra@nuos.edu.ua

ORCID ID: 0000-0002-9586-0964

© Олеся Канаш, 2021

Отримано: 01.02.2021 р.

Прорецензовано: 17.02.2021 р.

Рекомендовано до друку: 24.02.2021 р.

Опубліковано: 24.02.2021 р.

Ця стаття розповсюджується на умовах ліцензії Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0, яка дозволяє необмежене повторне використання, розповсюдження та відтворення на будь-якому носії, за умови правильного цитування оригінальної роботи.

Олеся Канаш (Україна)

ВИЩА ОСВІТА ЄС – ІНДИКАТОР ЕКОНОМІЧНОГО ОПТИМІЗМУ ГРОМАДЯН

АНОТАЦІЯ

Предметом дослідження обрано характерні властивості системи вищої освіти Європейського Союзу, які визначають ставлення мешканців країн-учасниць до свого майбутнього.

Метою статті є визначення трендів розвитку вищої освіти в ЄС та осмислення коректив, які мають бути внесені в політику надавачів освітніх послуг в Україні з позитивними економічними наслідками.

Методологія (метод). Методологічне підґрунтя дослідження складає критичний аналіз подій, які відбуваються на європейських освітніх ландшафтах. Для досягнення мети застосовано методи узагальнення інформації, порівняльного аналізу, статистичної, графічної візуалізації даних.

Результати. Виявлено, що європейська спільнота пов'язує з нарощуванням потужності інтелектуального потенціалу майбутнє економіки, яка кардинально змінюється внаслідок розповсюдження новітніх інформаційно-комунікаційних технологій. Доведено, що джерелом його підтримання в належному стані є система вищої освіти, піднесення якої – найважливіша складова державної політики. З'ясовано, що заклади вищої освіти, прагнучи відповісти на запити бізнес-середовища, застосовують ефективні навчальні технології. Серед яких – дуальна освіта. Виконавши свою місію щодо професійної підготовки робітничих кадрів, вона демонструє високу продуктивність під час реалізації університетських програм.

Висновки. Нові економічні реалії, викликані четвертою промисловою революцією, актуалізували проблему посилення відповідності фахових компетенцій персоналу організацій викликам й загрозам, що виникли. Протистояти їм можливо. Зокрема, через вдосконалення технологій навчального процесу. Вони мають зберігати адекватний рівень якості знань та вмінь й сприяти піднесенню комфорту їх набуття. Це діалектичне протиріччя долається застосуванням освітніх методів, які ґрунтуються на засадах дуальності. Прихильність до неї здекларована в Україні на найвищих щаблях управління країною. Але далі закликів справа не рухається. Вивчення європейського досвіду відкриває очі на причини. Перша: імплементація дуальності ґрунтується на засадах суспільної домовленості між ЗВО, бізнесом та державою у формі відповідних законодавчих актів. Друга: власники підприємств мають усвідомлювати, що інвестиції в інтелектуальний капітал є не менш важливими, а ніж в капітал основний. Третє: має бути визначена економічна відповідальність стейкхолдерів за виконання ними зобов'язань в межах імplementованих дуальних проєктів.

Канаш О. Вища освіта ЄС – індикатор економічного оптимізму громадян. *Економічний аналіз*. 2021. Том 31. № 1. С. 122-132.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.122>

Ключові слова: економіка; інтелектуальний капітал; моральне зношення; освіта; вища освіта; дуальна освіта; фахові компетенції; навчальні технології.

UDC 330:378(4)

JEL classification: O15

Olesia KANASH

*Department of Economy and Production
Organization,
Admiral Makarov National University of
Shipbuilding, Ukraine*
E-mail: Olesia.mandra@nuos.edu.ua
ORCID ID: 0000-0002-9586-0964

© Olesia Kanash, 2021

Received: 01.02.2021

Revised: 17.02.2021

Accepted: 24.02.2021

Online publication date: 24.02.2021

This is an Open Access article, distributed under the terms of the Creative Commons Attribution-NonCommercial 4.0 license, which permits unrestricted re-use, distribution, and reproduction in any medium, provided the original work is properly cited.

Olesia Kanash (Ukraine)

EU HIGHER EDUCATION AS AN INDICATOR OF ECONOMIC OPTIMISM OF SOCIETY

ABSTRACT

The subject of the study is the characteristic features of the higher education system of the European Union, which determine the attitude of residents of its countries to their future.

The aim of the article is to identify trends in the development of higher education in the EU and to conceptualize the adjustments that should be added to the policy of educational service providers in Ukraine with positive economic consequences.

Methodology (method). The methodological basis of the study is a critical analysis of events, which are taking place in European educational landscapes. The methods of generalization of information, comparative analysis, statistical, graphical visualization of data were used to achieve this goal.

Results. It has been found that the European community associates the future of the economy with the increase in the intellectual potential capacity, which is radically changing due to the spread of the latest information and communication technologies. It is proved that the system of higher education in proper condition is the source of its maintenance, which promotion is the most important component of state policy. It has been found that higher education institutions use effective learning technologies to meet the demands of the business environment. Among them is dual education. It demonstrates high productivity in the implementation of university programs, fulfilling its mission in professional training of workers.

Conclusions. The new economic realities caused by the fourth industrial revolution actualized the problem of strengthening the conformity of the professional competencies of the organizations' personnel to arising challenges and threats. However, it is possible to resist them. In particular, through the improvement of educational technologies. They must maintain an adequate level of knowledge and skills quality and help increase the comfort of their acquisition. This dialectical contradiction could be overcome by the use of educational methods, which are based on the principles of duality. Commitment to it has been declared in Ukraine at the highest government levels. But the matter does not move beyond appeals. The study of the European experience opens the eyes to the reasons of it. First: the implementation of duality is based on the principles of social agreement between the high educational education (HEI), business and state in the form of relevant legislation. Second, business owners need to be aware that investing in intellectual capital is no less important than in fixed capital. Third, the economic responsibility of stakeholders for fulfilling their obligations within the implemented dual projects must be determined.

Kanash, O. (2021). EU higher education as an indicator of economic optimism of society. *Economic analysis*, 31 (1), 122-132.

DOI: <https://doi.org/10.35774/econa2021.01.122>

Keywords: economics, intellectual capital, moral depreciation, education, higher education, dual education, professional competencies, educational technologies.

Вступ

Людство вкотре опинилося перед історичним вибором подальших шляхів просування до майбутнього. Воно, вочевидь, обумовлене черговим перетворенням структури та змісту чинників виробництва, що викликane революційним вдосконаленням інформаційно-комунікаційних технологій, які сягнули рівня штучного інтелекту. І вже не в іпостасі дослідних зразків або лабораторних забавок вчених-новаторів. Кіберфізичні системи все більше заповнюють виробничий простір, в якому складають рівноправну конкуренцію його величності Homo sapiens. Для того, щоб втримати позицію лідера, людина має піклуватися про рівень своєї інтелектуальної переваги перед нею ж ініційованими електронними створіннями. А це неможливо зробити, принаймні поки що, без набуття та підтримання на належному рівні відповідних фахових компетенцій.

В цьому контексті набуває визначальної ролі, як учасника відтворювального процесу, системи освіти і, головним чином, вищої школи. Ретельне вивчення чисельних публікацій з цього приводу в нашій країні [1; 2; 3] та за її межами [4; 5; 6] засвідчило, що їх автори інтенсивно шукають засоби, які б уможливили виконання її ключової місії: через формування фахових компетенцій особистості забезпечити соціально-економічний розквіт людей, громад та країни.

Очевидно, що відповідні розвідки присвячені, по-перше, проблемам, які мають бути розв'язані на інституціональному рівні, по друге, – в сфері державного управління діяльністю закладів освіти, по-третє, зачіпають діяльність університетського

менеджменту в усіх різновидах функцій, що ним реалізуються. Виявлені і такі, що потребують уваги на кожному з зазначених рівнях. Серед них – імплементація концепції дуальності в діяльності надавачів освітніх послуг вищого ґатунку. Підтвердження цього висновку знаходимо, зокрема, в Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти, затвердженої Кабінетом Міністрів України в 2018 році [7]. Реалізація її положень може бути успішною, якщо усі зацікавлені стейкхолдери послуговуватимуться корисним досвідом, накопиченим країнами з розвинутою економікою. За таких обставин ми уникнемо помилок і зможемо у короткий проміжок часу переналаштувати роботу українських ЗВО на якнайкраще задоволення потреб рику праці

Мета статті

Метою статті є визначення ключових трендів розвитку вищої освіти в Європі та осмислення коректив, які мають бути внесені в політику надавачів освітніх послуг в Україні з позитивними економічними наслідками.

Виклад основного матеріалу дослідження

Коли ми оглядаємо європейські освітні ландшафти, перше, що звертає на себе увагу, і є відмінністю від українських реалій, – наочно виражене зростання чисельності людей, що прагнуть отримати вищу освіту. Таку, як вважається в тамтешніх країнах, яку набувають після закінчення середньої школи в університетах та інших ЗВО. Щоб переконатися в цьому, пропонуємо оглянути відомості, відображені на діаграмі (рис. 1).

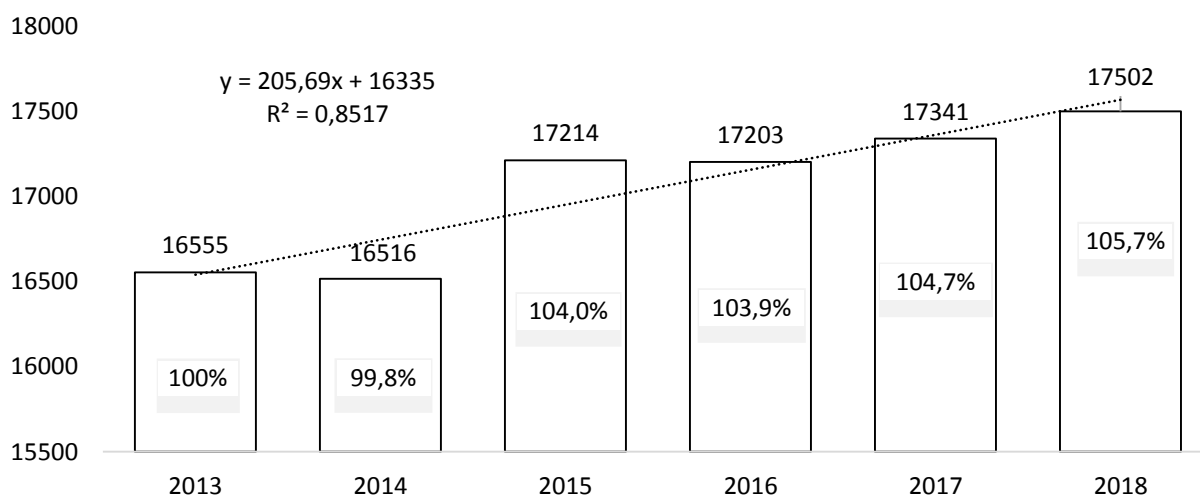

Рис. 1. Чисельність студентів, які набувають вищу освіту в ЄС, тис. осіб [8]

Очевидно, що неквапливо, інколи (у 2014 р. та 2016 р.) з мізерним просіданням, лінія тренду рухається вперед і в гору. Фіксуємо, без малого, шестивідсоткове збільшення студентства за період з 2013 р. по 2018 рік.

За даними Євростату, частка молоді в ЄС у віці 30-34 рр. з вищим рівнем освіти піднялася з 31 % у 2009 р. до 40 % у 2019 р. Бути молодим, вважають у відомстві, означає бути освіченим! З цим погоджуються 68,5 % громадян у віці 15-25 рр., які

www.econa.org.ua

офіційно підвищують свої фахові компетентності [8]. Якщо послуговуватися цією логікою, то можна продовжити думку: бути освіченим, означає бути молодим – сучасним, адекватним новітнім вимогам економіки 4.0, продовжувати активне професійне життя, не наражаючись на небезпеку

морального зношення власного інтелектуального капіталу, уникаючи ризиків втратити роботу та засоби для пристойного існування.

Тренди, аналогічні попередньому, характерні й для окремих освітніх рівнів, про що свідчать дані таблиці 1.

Таблиця 1. Чисельність студентів в ЕС за рівнями освіти, тис. осіб [8]

Освітні рівні	Роки						Зміни за період, %
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	
Вища освіта з коротким циклом	1149	1127	1125	1127	1169	1199	104,4
Бакалавріат	10452	10531	10536	10441	10474	10487	99,7
Магістратура	5004	4933	4931	4993	5050	5155	103,0
PhD-рівень	657	627	622	642	648	660	100,5

Як бачимо, всупереч коливанням, які мали місце в ретроспективі, у 2018 р. в порівнянні з 2013 р., зростання склало: 4,4 % щодо короткого циклу, 3,0 % – для магістратури, 0,5 % – для докторського рівня. Падінням на три десяті відсотка чисельності студентів у бакалавріаті можна знехтувати – воно менше статистичної похибки.

Виявлений феномен має витлумачення: уряди, політичні партії (ті, які при владі, і ті, що перебувають у непримиренній опозиції), пересічні мешканці абсолютно переконані, що освіта в цілому, а вища тим більше відіграють важливу роль у суспільстві. Пояснення очевидне: вони сприяють інноваціям, збільшують економічне піднесення, покращуючи, як наслідок, добробут громад. Наші західні партнери переконані: освіта молоді сприяє її прогресу, створює підґрунтя для успіху в подальшому житті і в контекстах працевлаштування, і з точки зору соціальної інтеграції. Вважається, що навчання – ефективний засіб запобігання таким негативним наслідкам як бідність і суспільна ізоляція.

Не можемо не звернути увагу на домінуючі уподобання молодих європейців, які віддають перевагу таким галузям знань: бізнес, адміністрування (менеджмент), право – 22 % від загальної кількості студентів. А вже потім – інжинірингу, виробництву та будівництву (15,8 %). Тож Україна за переважним вибором спеціальностей абітурієнтами напередодні 2020-2021 навчального року не була «прикрим виключенням» з загальноцивілізаційного правила, як стверджували мас-медіа та державні посадовці, підбиваючи підсумки вступної кампанії-2020 [9; 10]. Не вдаємося до аналізу причин та наслідків – не

наша тема. Тільки закликаємо бути виваженими в оцінках та відповідних висновках.

Авторитетні футурологи [11; 12; 13] прогнозують у найближчому майбутньому посилення попиту на фахівців з високим рівнем кваліфікації. Підставою для таких передбачень є стрімка диджиталізація економіки, завдяки якій усе більша кількість робочих місць набуває додаткової гнучкості та складності. Прогрес саме цифрової економіки – вирішальна умова посилення позицій будь-якої країни у світовому конкурентному протистоянні. Інформаційно-комунікаційні технології дедалі більше визначають процедури управління підприємствами, організацію процесів виробництва та маркетингу. Так, скажімо, за 10 років (2010-2019) частка підприємств, які застосовували електронні продажі, вигнався на шість відсотків (з 15 % у 2010 р. до 21% у 2019 р.), а відповідний товарооборот – на сім відсотків з 13 % у 2010 р. до 20 % у 2019 р. (рис. 2).

Провідні позиції, із цілком зрозумілих причин, належать великим підприємствам (43 % електронних продажів або 27 % від загального обороту в цьому класі). Друге місце посідають середні підприємства (відповідно, 29% та 15 %). Замикають трійцю малі підприємства (19% та 8 %). Для того, щоб виправити ситуацію і в цій царині, зокрема, а також для розробки та впровадження власниками МСП революційних інновацій, фінансування багатообіцяльних стартапів, мотивації наставництва, партнерства, освітніх програм Європейська комісія оголосила про створення на 2021-2027 рр. Європейської ради з інновацій. Бюджет, уявіть, – понад 10 млрд євро [14].

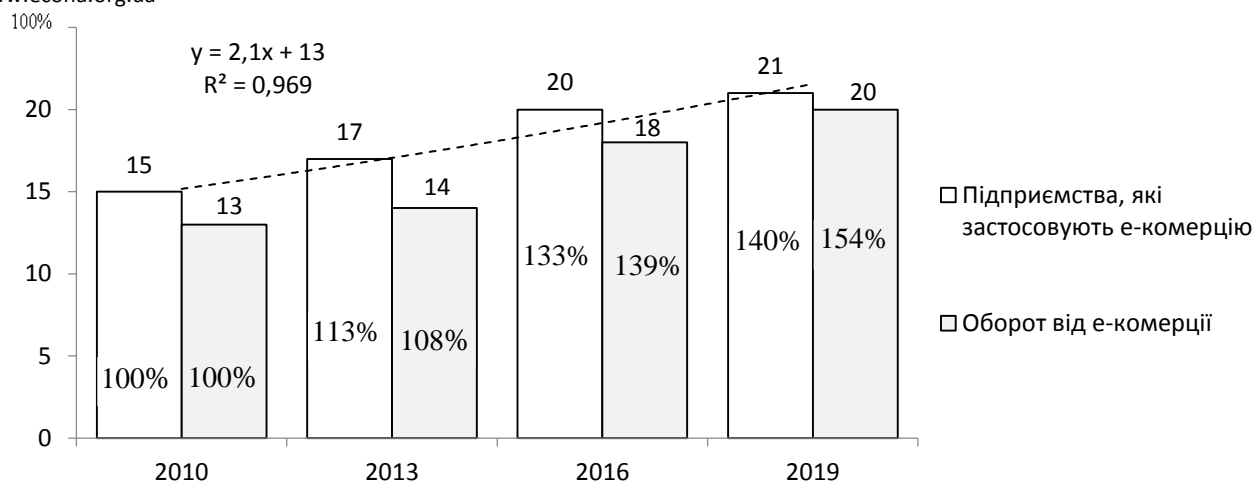

Рис. 2. Розвиток електронної комерції в країнах ЄС [15]

Статистика щодо користувачів Інтернету, які у 2020 р. тепер вже купували вироби або замовляли послуги онлайн, свідчить, що в середньому, їх 72 %. І часом (2017-2020 рр.) люди середнього віку (25-54 рр.) наздоганяють або перевершують представників молодого покоління (16-24 рр.) [16] – чудовий приклад навчання впродовж всього життя заради «вічної молодості».

Природно, що за таких обставин обачливий та мудрий менеджмент прагне залучити до лав співробітників підпорядкованих йому підприємств виключно креативний, розумний персонал, здатний автономно приймати відповідальні рішення, ефективно використовувати наявні ресурси, управляти (віднаходити, систематизувати, обмінюватися) хитросплетеною інформацією.

Керівникам корпорацій і окремих центрів прибутку хотілося б, щоб додаток до диплома випускника ЗВО ряснів не лише відмінними

оцінками, а ще й відомостями про стажування, про роботу за сумісництвом. Ідеально, якщо в економічному секторі, обраному новоспеченим фахівцем. І одними бажаннями справа не обмежується. Західний світ давно вигадав і ефективно використовує такий інструмент досягнення омріяного як дуальна освіта. Вона набула ознак визначального тренду та стала життєвим вибором численної когорти студентів.

Популярність цієї системи зумовлена головним чином її надзвичайно привабливою метою – надбання актуальних знань та навичок їх практичного застосування, що мають високий попит на ринку праці, а отже гарантують успішне працевлаштування одразу після отримання диплому. Система дуальної освіти країн Європейського Союзу функціонує на трьох рівнях, що знайшли відбиток на рис. 3.

Рис. 3. Узагальнена схема системи освіти країн-членів Європейського Союзу

Подивимось на них з пильною увагою:

- старша школа (комбінована форма), де дуальність інтегрована в освітню програму через лабораторії, майстерні, відповідні малі підприємства;
- коледжі, в яких відбувається професійно орієнтоване навчання на рівні бакалавра;
- університети, де здобувається бакалаврський, магістерський та докторський рівні освіти, а навчання поєднується з практичною діяльністю, стажуваннями та націлено на природну асиміляцію особи в обране нею бізнес-середовище.

Досвід багатьох високорозвинених країн переконує, що перспективи студентів, які мають за

плечима певний практичний досвід, отриманий одночасно з якісним навчанням в освітній установі, є значно вищими у порівнянні з конкурентами, навіть якщо вони володіють глибокими теоретичними уявленнями про професію. Особливості дуальної системи навчання допомагають набутти специфічних для обраної галузі навичок, здобути які лише на студентських лавах не є можливим. Саме тому у тих країнах, які впровадили дуальну форму, рівень безробіття серед молоді порівняно нижчий. Переконливі, як на нас, аргументи на користь цієї гіпотези отримуємо, аналізуючи інформацію, наведену в табл. 2.

Таблиця 2. Безробіття в країнах ЄС серед мешканців з різним рівнем освіти, % [17]

Рівні освіти	Роки						
	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
Нижчі середньої освіти (низькокваліфікована робоча сила)	19,9	19,4	18,3	17,1	15,7	14,2	13,2
Середня освіта (середньокваліфікована робоча сила)	10,2	9,7	9,0	8,1	7,2	6,4	5,9
Вища освіта (інтелектуальний капітал)	6,9	6,7	6,2	5,5	4,9	4,5	4,2

Як бачимо, рівень незайнятості серед осіб, які складають інтелектуальний капітал своїх країн (мають вищу освіту), є найменшим. Це – по-перше. По-друге, виявляємо яскраво виражену тенденцію до зменшення безробіття: з майже семи відсотків у 2013 р. до 4,2 % на початок 2020 р. По-третє, роботу вони знаходять приблизно у двічі швидше (в середньому впродовж п'яти місяців), а ніж особи з початковою освітою (як правил, – 10 місяців) [18].

Зазначена особливість впливу дуальної освіти на зайнятість населення зумовила необхідність налагоджування щільної співпраці між ЗВО та бізнесом. Вона стала предметом продуктивних дискусій та узгоджених дій на європейському просторі, піднявшись на рівень економічної політики [19]. Прихильність до неї країни-члени ЄС ще раз підтвердили у Ризькій декларації [20],

взявши на себе зобов'язання «сприяння дуальному навчання у всіх його формах через залучення соціальних партнерів, компаній, палат та постачальників послуг дуального навчання, а також стимулюючи розвиток інновацій та підприємництва.

Отже, створення та безперервне вдосконалення інституціонального підґрунтя під будовою дуальної освіти – перша з виявлених визначальних рис явища, яке ми вивчаємо. Для старшої працездатної генерації вона – своєрідне страхове агентство, де надають «поліс» на продовження професійного життя або «проїзний квиток» для мандрівки від низькокваліфікованих робочих місць до високоприбуткової зайнятості. Про прагнення кращої долі її найактивніших представників свідчать дані в табл. 3.

Таблиця 3. Залучення дорослих громадян ЄС (віком від 25 до 64 років) в освітньо-професійних програмах, % [21]

Регіони	Роки									
	2010	2011	2012	2013	2014	2015	2016	2017	2018	2019
ЄС в цілому	7,8	8,1	8,2	9,9	10,1	10,1	10,3	10,4	10,6	10,8
Окремі країни										
Швеція	24,7	25,3	27,0	28,4	29,2	29,4	29,6	30,4	31,4	34,3
Фінляндія	23,0	23,8	24,5	24,9	25,1	25,4	26,4	27,4	28,5	29,0
Швейцарія	29,7	28,9	29,1	29,3	30,5	30,8	31,4	31,2	31,6	32,3

Пояснення: показник вимірює частку людей, які отримали офіційну або неформальну освіту до загальної сукупності тієї самої вікової групи. Навчання дорослих охоплює загальну, професійну формальну та неформальну навчальну діяльність.

З того, що ми бачимо впливає: дуальна освіта тоді має шанс панувати, коли на неї є стабільний попити. Дорослі європейці демонструють його не соромлячись та ще й із позитивною динамікою. Очевидно також, що в окремих країнах показник участі дорослих у навчанні вдвічі, а то й втричі перевищує середньостатистичний рівень об'єднаної Європи. Задовольнити свої прагнення

їм, будемо відверті, не занадто складно, оскільки власники й менеджмент переважної кількості підприємств докладають чималих зусиль для підвищення компетенції співробітників, що працюють у них. На підтвердження справедливості цього твердження пропонуємо розглянути інформацію на рис. 4.

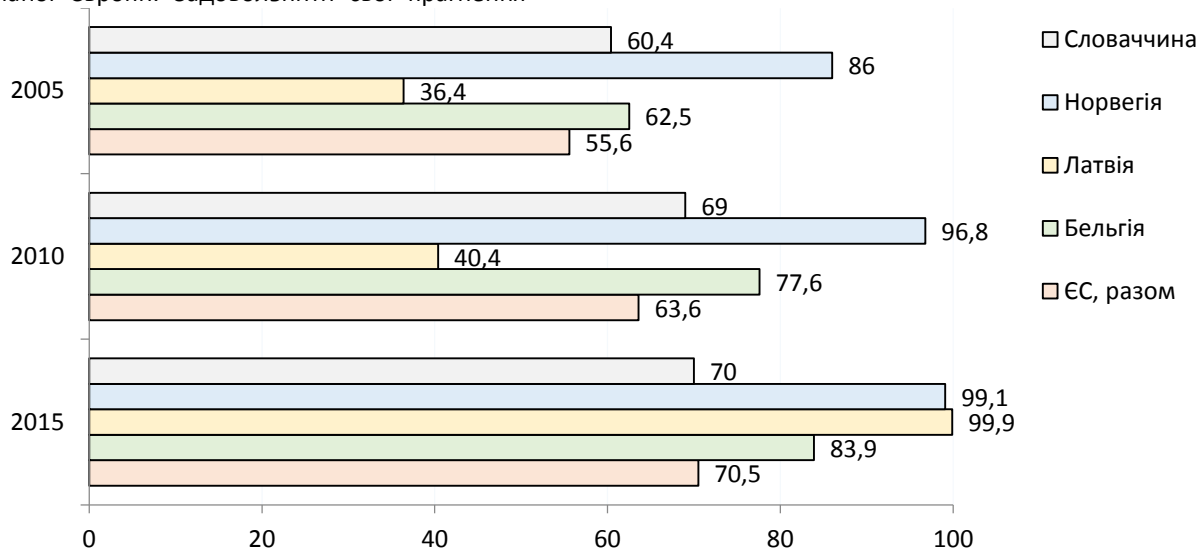

Рис. 4. Частка підприємства в їх загальній кількості, що опікуються навчання персоналу, % [22]

В таких випадках говорять, що коментарі зайві, якщо абстрагуватися від витрат бізнесу, пов'язаних з реалізацією відповідних програм. Шпіз Е. – аналітик відомої у Новому Світі компанії World Education Services – наводить приклад фінансових інвестицій німецької компанії «Siemens AG». На своєму підприємстві у м. Шарлотті (штат Південна Кароліна, США) вона витрачає 165 тис. доларів на одного учасника дуальної програми навчання, включаючи перебування його в бакалаврі вже після укладання робочого контракту. Ці зусилля, своєю чергою, підтримуються урядом штату. Зокрема, такими заходами, як податкові пільги для спонсорів учнівства [23].

За даними європейського статистичного відомства, загальні витрати, що понесли підприємства з кола ЄС-27 на підсилення компетенцій своїх співробітників становили в середньому 1,7% від загальної вартості робочої сили. В Люксембурзі, Мальті, Ірландії, Нідерланди, Бельгія, Франція, Словенія та Данія цей показник перевищує 2,0% [24]. Видатки, про які йдеться, складаються з прямих витрат (0,7%), витрат на оплату праці учасників (0,9%) та чистих внесків, де останні є балансом між внесками та надходженнями від навчальних фондів (0,1%)

Таким чином, маємо ще один важливий урок, який надає нам аналіз закордонної практики: обов'язковою умовою реалізації освітньо-професійних програм на засадах дуальності є готовність бізнесу та керівництва місцевих територіальних громад направляти розумні кошти на реалізацію відповідних проектів. Тим більше, що нова генерація громадян країни є важливим джерелом компетентностей, креативності та конструктивної енергії. Використання цих якостей роботодавцями сприяє піднесенню економіки та зростанню її конкурентної спроможності.

Для представників молодшої генерації дуальна освіта – це реальний шанс отримати досконалі практичні навички в обраній професійній галузі у поєднанні з глибокими академічними знаннями, мотивуючи роботодавців цікавитися їхньою фаховою пропозицією. Подивимось, як вона використовує цю можливість (табл. 4). Перше, що впливає з аналізу – позитивна динаміка. Поєднанню роботи з навчанням від року в рік віддає перевагу все більша кількість студентів. За інформацією Федерального інституту професійної освіти та навчання (BIBB) Німеччини, в його базі даних на початку 2020 р. було зареєстровано 108 тис. осіб, охоплених дуальною освітою (у 2004 р. – 41 тис.) [25, с. 12].

Таблиця 4. Маркери прихильності молоді в країнах ЄС до дуальної освіти [26; 27; 28]

Вікові категорії, роки	Календарні періоди								
	2011 р.	2012 р.	2013 р.	2014 р.	2015 р.	2016 р.	2017 р.	2018 р.	2019 р.
Частка молодих людей, які поєднують навчання та роботу, % від загальної чисельності									
15*-19	10,0	9,7	9,9	9,7	9,8	10,2	10,6	10,8	11,1
20-24	14,7	14,8	15,8	15,9	16,2	16,5	17,4	18,1	18,7
25-29	10,8	11,1	11,1	12,8	12,9	13,2	13,6	14,1	14,3
Часткова зайнятість, % від загальної зайнятості у віковій категорії									
15*-19	43,1	44,6	45,2	44,3	45,2	45,7	47,1	47,1	48,0
20-24	23,0	24,3	25,4	25,8	26,1	26,1	26,4	26,0	26,3
25-29	14,0	14,5	15,3	15,8	16,0	15,7	15,4	15,4	15,2
3 причини отримання освіти, % від частково зайнятих у віковій категорії									
15*-19	72,8	75,1	78,3	78,3	76,5	77,6	77,6	79,0	76,9
20-24	42,2	42,1	46,3	47,3	47,1	47,5	50,8	51,4	52,4
25-29	18,9	19,0	20,9	20,5	21,5	21,8	23,0	23,2	24,8

*Пояснення: у більшості держав-членів ЄС обов'язкове шкільне навчання закінчується у віці 15 років.

Друге: у віці, найбільш продуктивному для навчання, сумарна частка молодих людей, які віддають перевагу дуальним формам освіти складає 44,1% від їх загальної чисельності.

Третє: з часом, а, відтак, зі зростанням освітніх рівнів, на які претендують ті чи інші особи, потреба у поєднанні набуття фахових компетенцій та практичних навичок – відносно меншає. Це, як на нас, цілком природно для відповідного етапу життєвого циклу особистості.

Четверте: хоч би що там було, вибір між академічною та дуальною освітою (принаймні, щодо її вищих щаблів) залишається суверенним правом індивідууму – цілком природно для суспільств, які тримаються людиноцентричних цінностей. На її важливість ми ще звернемо увагу.

Висновки та перспективи подальших досліджень

Узагальнення міркувань, викладених вище, створює підґрунтя для наступних висновків:

1. Нові економічні реалії, викликані четвертою промисловою революцією, актуалізували проблему посилення відповідності фахових компетенцій персоналу організацій викликам й загрозам, які супроводжують технічну та технологічну перебудову виробництва. Протистояти їм потрібно і, що головне, – можливо. Зокрема, через вдосконалення процедур, які складають зміст навчального процесу. Вони мають зберігати адекватний рівень якості знань та вмінь й сприяти піднесенню комфорту отримувачів освітніх послуг. Досягненню цієї мети мають сприяти методи, які ґрунтуються на засадах дуальності. Виявилось, що їх ефективність підтверджена не лише в межах професійної освіти, як вважається, але й на

університетському рівні. Мінімально – бакалаврському.

2. Прихильність до неї здекларована в Україні на найвищих щаблях управління країною. Не втомлюються говорити про неї лідери провідних ЗВО. Але далі закликів та декларацій щодо прихильності справа, по-справжньому, не рухається. Вивчення європейського досвіду дозволила досягнути причини цього дивного феномену:

- імплементація дуальності ґрунтується на засадах суспільної домовленості між ЗВО, бізнесом та державою у формі відповідних законодавчих актів. Тож нагальним завданням є розробка змін та доповнень до Закону України «Про вищу освіту», які б слугували інституціональним підґрунтям та мотивом для усіх зацікавлених сторін процес;
- власники підприємств повинні усвідомити нарешті, що інвестиції в інтелектуальний капітал є не менш важливими, а ніж вкладання коштів в капітал основний. Саме з ним пов'язані перспективи збереження та посилення конкурентних позицій на опанованих ринкових сегмента. Тим більше на тих, які ще тільки заплановані до експансії;
- обов'язковою умовою запровадження дуальності має бути усвідомлена та формалізована на рівні украдених тристоронніх контрактів економічна відповідальність стейкхолдерів за виконання ними зобов'язань в межах імplementованих освітніх проєктів. Це одна з найбільш складних тем, оскільки подекуди вона сприймається як обмеження прав та свобод громадян в демократичному суспільстві.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Дибач І. Л. Корпоративне управління закладами вищої освіти: теоретико-методологічні аспекти: монографія. Херсон: Видавничий дім «Гельветика», 2020. 324 с.
2. Черниш О. В. Стратегічне управління освітньою діяльністю у ЗВО. *Економіка і суспільство*. № 19. 2018. 689-698 с.
3. Парсяк В. Н., Дибач І. Л., Парсяк К. В. Управління якістю освітніх послуг. Миколаїв: Видавець Торубара В.В., 2014. 296 с.
4. Holmes, C. Has the Expansion of Higher Education Led to Greater Economic Growth? *National Institute Economic Review*. URL: https://www.researchgate.net/publication/25555310_Has_the_Expansion_of_Higher_Education_Led_to_Greater_Economic_Growth. DOI: 10.1177/002795011322400103
5. Maneejuk P., Yamaka W. The Impact of Higher Education on Economic Growth in ASEAN-5 Countries. *Sustainability* 13(2), 520. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/2/520/pdf>. DOI: 10.3390/su13020520.
6. Agasisti T., Bertolotti A. Higher education and economic growth: A longitudinal study of European regions 2000–2017. *Socio-Economic Planning Sciences*, 2020. URL: https://www.researchgate.net/publication/345139124_Higher_education_and_economic_growth_A_longitudinal_study_of_European_regions_2000-2017. DOI: 10.1016/j.seps.2020.100940.
7. Розпорядження Кабінету міністрів «Про схвалення Концепції підготовки фахівців за дуальною формою здобуття освіти» 2018 р. №660-р. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>.
8. Participation rate of young people in formal education by sex, age and labour status. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
9. Вступ 2020: зареєстровано більше 1 млн. заяв, які виші та спеціальності обирали цього року вступники. Міністерство освіти і науки України. URL: <https://mon.gov.ua/ua/news/vstup-2020-zareyestrovano-bilshe-1-mln-zayav-yaki-vishi-ta-specialnosti-obirali-cogo-roku-vstupniki>.
10. Отт М., Тимченко О. Популярні VS затребувані спеціальності на ринку праці. URL: <https://studway.com.ua/obraty-specialnist>.
11. A Skilled Workforce for Strong, Sustainable and Balanced Growth: A G20. Training Strategy International Labour Office Geneva, 2010. URL: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_345398/lang-en/index.htm.
12. Cerna L. The crisis as an opportunity for change? High-skilled immigration policies across Europe, *Journal of Ethnic and Migration Studies*. 2016. URL: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2016.1162355>. DOI: 10.1080/1369183X.2016.1162355.
13. Germany: Skills forecasts up to 2025 European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop) EEC No 337/75, *Official Journal of the European Communities*, 2015. URL: <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/germany-skills-forecasts-2025>.
14. European Innovation Council. European Commission. URL: https://eic.ec.europa.eu/index_en.
15. E-sales and turnover from e-sales, EU-27, 2010 to 2019. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:E-sales_and_turnover_from_e-sales_EU-27.
16. E-commerce statistics for individuals. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals.
17. Unemployment by educational attainment. Eurostat. URL: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
18. Average time between leaving formal education and starting the first job by age, sex and educational attainment level for persons who left within the last 3 or 5 years – (months). Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_ifso_09t2&lang=en.
19. The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020. Belgian Presidency Education & Training 7 December 2010. URL: https://www.cedefop.europa.eu/files/bruges_en.pdf.
20. Communication from the commission to the European Parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions European commission. Brussels, 26.8.2015. URL: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015SC0161&from=HU>.
21. Adult participation in learning. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/browser/view/sdg_04_60/default/table?lang=en.
22. Enterprises providing training. Eurostat. URL: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_cvt_01s&lang=e.
23. Spees, A.-C. Could Germany's Vocational Education and Training System Be a Model for the U.S.? /A.-C. Spees, 2018. URL: <https://wenr.wes.org/2018/06/could-germanys-vocational-education-and-training-system-be-a-model-for-the-u-s>.
24. Vocational education and training statistics. Enterprises providing continuing vocational training by economic activity. Eurostat, 2020. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=Vocational_education_and_training_statistics#Enterprises_providing_continuing_vocational_training_by_economic_activity.
25. *Duales Studium in Zahlen 2019 Trends und Analysen*. Onlinefassung, vom 6. – Bonn: Bundesinstitut für Berufsbildung, 2020. 45 p. URL: https://www.bibb.de/dokumente/pdf/06072020_AiZ_dualesStudium-2019.pdf.
26. Part-time employment as percentage of the total employment for young people. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data/browser/view/yth_empl_060/default/table?lang=en.

www.econa.org.ua

27. Main reasons for part-time employment of young people. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/yth_empl_070/default/table?lang=en.
28. Participation rate of young people in education and training by labour status. Eurostat. URL: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/EDAT_LFSE_18__custom_712907/default/table?lang=en.

REFERENCES

- Dybach, I. L. (2020). *Corporate management of higher education institutions: theoretical and methodological aspects*. Kherson: Helvetica Publishing House [In Ukrainian].
- Chernysh, O. V. (2018). Strategic management of educational activity in HEI. *Economy and Society*, 19. [In Ukrainian].
- Parsyak, V. N., Dybach, I. L., & Parsyak, K. V. (2014). *Management of quality of educational services*. Mykolaiv: Publisher Torubara V.V. [In Ukrainian].
- Holmes, C. (2013). Has the Expansion of Higher Education Led to Greater Economic Growth? *National Institute Economic Review*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/255555310_Has_the_Expansion_of_Higher_Education_Le_d_to_Greater_Economic_Growth. DOI: 10.1177/002795011322400103.
- Maneejuk, P., & Yamaka, W. (2021). The Impact of Higher Education on Economic Growth in ASEAN-5 Countries. *Sustainability*, 13(2):520. URL: <https://www.mdpi.com/2071-1050/13/2/520/pdf>. DOI: 10.3390/su13020520.
- Agasisti, T., & Bertoletti, A. (2020). Higher education and economic growth: A longitudinal study of European regions 2000–2017. *Socio-Economic Planning Sciences*. Retrieved from: https://www.researchgate.net/publication/345139124_Higher_education_and_economic_growth_A_longitudinal_study_of_European_regions_2000-2017. DOI: 10.1016/j.seps.2020.100940.
- Rozporyadzhennya Kabinetu Ministriv Ukrainy «Pro spvalennya Konceptsiyi pidgotovky faxivtsiv za dualnoyu formoyu zdobuttya osvity» 2018 p., №660-p. Retrieved from: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/660-2018-p>. [In Ukrainian].
- Participation rate of young people in formal education by sex, age and labour status. *Eurostat*. Retrieved from: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
- Admission 2020: More than 1 million applications have been registered, which universities and specialties were chosen by entrants this year. Ministry of Education and Science of Ukraine. Retrieved from: <https://mon.gov.ua/ua/news/vstup-2020-zareystrovano-bilshe-1-mln-zayavyaki-vishi-ta-specialnosti-obirali-cogo-roku-vstupniki>.
- Oot, M., & Tymchenko, O. (2020). Popular VS are in demand specialties in the job market. Retrieved from: <https://studway.com.ua/obraty-specialnist>.
- A Skilled Workforce for Strong, Sustainable and Balanced Growth: A G20 Training Strategy International Labour Office. (2010). Geneva. Retrieved from: https://www.ilo.org/moscow/information-resources/publications/WCMS_345398/lang-en/index.htm.
- Cerna, L. (2016) The crisis as an opportunity for change? High-skilled immigration policies across Europe, *Journal of Ethnic and Migration Studies*. Retrieved from: <https://www.tandfonline.com/doi/abs/10.1080/1369183X.2016.1162355> DOI: 10.1080/1369183X.2016.1162355
- Germany: Skills forecasts up to 2025 (2015) European Centre for the Development of Vocational Training (Cedefop) EEC No 337/75, *Official Journal of the European Communities*. Retrieved from: <https://www.cedefop.europa.eu/en/publications-and-resources/country-reports/germany-skills-forecasts-2025>.
- European Innovation Council. European Commission. Retrieved from: https://eic.ec.europa.eu/index_en.
- E-sales and turnover from e-sales, EU-27, 2010 to 2019. *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php?title=File:E-sales_and_turnover_from_e-sales,_EU-27.
- E-commerce statistics for individuals. *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statistics-explained/index.php/E-commerce_statistics_for_individuals.
- Unemployment by educational attainment. *Eurostat*. Retrieved from: <https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/submitViewTableAction.do>.
- Average time between leaving formal education and starting the first job by age, sex and educational attainment level for persons who left within the last 3 or 5 years – (months). *Eurostat*. Retrieved from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=edat_lfso_09t2&lang=en.
- The Bruges Communiqué on enhanced European Cooperation in Vocational Education and Training for the period 2011-2020. (2010). *Belgian Presidency Education & Training*. Retrieved from: https://www.cedefop.europa.eu/files/bruges_en.pdf.
- Communication from the commission to the European Parliament, the European economic and social committee and the committee of the regions European commission (2015). Brussels. Retrieved from: <https://eur-lex.europa.eu/legal-content/EN/TXT/PDF/?uri=CELEX:52015SC0161&from=HU>.
- Adult participation in learning. Eurostat. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/sdg_04_60/default/table?lang=en.
- Enterprises providing training. *Eurostat*. Retrieved from: https://appsso.eurostat.ec.europa.eu/nui/show.do?dataset=trng_cvt_01s&lang=e.
- Spees, A.-C. (2018) Could Germany's Vocational Education and Training System Be a Model for the U.S.? Retrieved from: <https://wenr.wes.org/2018/06/could-germanys-vocational-education-and-training-system-be-a-model-for-the-u-s>.

www.econa.org.ua

24. Vocational education and training statistics. Enterprises providing continuing vocational training by economic activity (2020). *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/statisticsexplained/index.php?title=Vocational_education_and_training_statistics#Enterprises_providing_continuing_vocational_training_by_economic_activity.
25. Duales Studium in Zahlen 2019 Trends und Analysen. Onlinefassung, vom 6. Juli 2020, 45 p. Retrieved from: https://www.bibb.de/dokumente/pdf/06072020_AiZ_dualesStudium-2019.pdf.
26. Part-time employment as percentage of the total employment for young people. *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/yth_empl_060/default/table?lang=en.
27. Main reasons for part-time employment of young people. *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/yth_empl_070/default/table?lang=en.
28. Participation rate of young people in education and training by labour status. *Eurostat*. Retrieved from: https://ec.europa.eu/eurostat/data-browser/view/EDAT_LFSE_18_custom_712907/default/table?lang=en.